

STRUČNÝ VÝTAH

Ačkoliv nejrůznější tak zvané psychické nebo parapsychologické jevy přitahovaly lidskou pozornost po celou dobu zaznamenávané historie, vědecky organizovaná snaha jim porozumět je teprve jedno století stará a systematický akademický výzkum pak jen polovinu této doby. V přítomné době shromáždily laboratoře a výzkumné ústavy renomované v různých oblastech široký výběr, dosahující značných rozměrů, evidencí dávajících na srozuměnou, že lidské vědomí může získávat informace nepřístupné jakémukoliv známému fyzikálnímu mechanismu (ESP = extrasensory perception = mimosmyslové vnímání) a může ovlivňovat chování fyzických či fyzikálních soustav nebo procesů (PK = psychokinesis = pohybování objekty pomocí dosud tak zvaných psychických či duševních sil), avšak ani nejpřesnější a nejdůvtipnější z těchto studií se nevyhnu charakteristickému dilematu: experimentální výsledky jsou velmi zřídka opakovatelné v přísně vědeckém slova smyslu, avšak anomální vztahy jsou mimo pravděpodobnost a značný počet společných charakteristických vlastností vystupuje ze širokého sortimentu zaznamenaných účinků. Nejrůznější přístupy k teoretickému modelování jsou daleko toho, aby měly i menší funkční hodnotu při vysvětlování experimentálních výsledků, ale slouží k tomu, aby se podněcovalo základní přezkušování úlohy vědomí při určování fyzikální reality. Další pečlivé studium této okouzující oblasti se zdá být oprávněno, nicméně pouze ve spojitosti s velmi dobře pojímanými a technicky bezvadnými experimenty s možností široké údajové základny a s učenlivou pozorností k neoddělitelným estetickým činitelům jakož i s mnohem konstruktivnějším přístupem kritiků.

HISTORIE

Rozumí se samo sebou, že studium psychických jevů patří k jedné z nejstarších lidských snah /1/ - /7/. Tak daleko do minulosti, jak je to možno sledovat, uvažoval smrtelný člověk o nadpřirozených věcech v té či oné formě. Že se tím zaměstnával, o tom svědčí jeskynní malby v Lascaux a v Altamire, zhruba 20 000 let před Kristem. Náboženské rituály, jak západních tak východních civilizací byly do velké míry naplněny psychickým formalismem. Klasické civilizace Egypta, Íecka a Šíma se značně zabývaly psychickými procesy. Od nejstarších helenistických Časů měla Delfská věštitelna politický význam, kterého nepozbyla ani v době Alexandra Velikého, a byla dotazována na nejrůznější otázky počínaje správnými opatřeními k zastavení moru, pokračuje přes ústavy řeckých městských států a konče nejlepším umístěním nových kolonií. Dokonce i Aristoteles, jeden z klasických filosofů, zakládajících si nejvíce na empirii, zkoumal příčinné spoje u prorockých snů.

Ve skutečnosti (avšak hmotně neviditelně) každá forma organizovaného a člověkem praktikovaného náboženství se trvale zdobila nejrůznějšími formami psychických mechanismů. Bible jako většina ostatních základních theologických textů pojímá psychický proces za ústřední součást, a to takovým tonem, že se člověk skutečně kloní k tomu věřit, že lidé tehdejších dob přijímali takové události zcela rutinérsky. Bible je samozřejmě vynikajícím katalogem psychických jevů, ve skutečnosti každá kategorie dnes identifikovaných a identifikovaných efektů je tam .v té či oné podobě zobrazena.

Křesťanští spisovatelé a filosofové, počínaje Augustinem a pokračuje až k reformaci, znovu vypočítávají mnohé události, které se staly zjevnými respektive takové případy psychických jevů, a obvykle je připisují navštívením Boží milosti anebo posedlostí démonickými silami. Rovněž světská středověká literatura překypuje nadpřirozenými a mystickými citacemi, ba dokonce i v renesanční době je velmi těžké oddělit neúplná psychická přirovnání a narážky od náboženského dogmatu, ačkoliv se to i ono převádělo do organizovanějších forem v umění a literatuře. Počátkem XVI. století píše velmi široce o psychických možnostech a schopnostech slavný švýcarský lékař a filosof Paracelsus. Řečeno jeho vlastními slovy:

„Mysl člověka je mikroskopický komplement kosmické mysli. Jeden člověk může komunikovat myšlenkami s jiným člověkem, k němuž cítí určité sympatie, na jakkoliv velikou vzdálenost anebo může jednat podle ducha toho druhého člověka takovým způsobem, že to ovlivňuje jeho jednání ... / 8/.“

První rozsáhlejší vědecké poznámky k těmto jevům snad učinil na přelomu XVII. století Sir Francis Bacon, obecně uznávaný za původce vědeckých metod. Ve svých „Pokrocích nauky“ navrhuje, aby pověry a podobné jevy nebyly vylučovány z vědeckého studia, a jeho posmrtné dílo „Les lesů“ (Sylva sylvarum) navrhuje uvažovat zkoumání telepatických snů, psychického léčitelství a o vlivu představitivosti či obrazivosti („imaginace“) na vrhání kostek /9/. Několik let po Baconovi se scházela pravidelně skupina britských intelektuálů, do níž patřili i Henry More a Joseph Glanvill, aby diskutovala o mimoobvyčejných (paranormálních) jevech, a roku 1681 Glanvill podstatu těchto studií publikoval v knize nazvané Saduceismus Triumphatus /10/.

Zatím a potom začalo období zhruba čtyř set let církevní i veřejné hysterie kolem čarodějnictví a kouzelnictví, jak je to možno sledovat na ordáliích, mučeních a popravách postupujících jedna za druhou, až římsko-katolická církev pověřila Prospera Lambertiniho, pozdějšího papeže Benedikta XIV, aby provedl odborný výzkum a podal zprávu o psychických událostech. Jeho závěry, zaznamenané ve spise De Canonisatione /11/ (o svatořečení) byly překvapivě necírkevní, zejména, že psychické zkušenosti nejsou nutně božími zázraky, ale že se mohou přiházivat „bláznům, idiotům, melancholikům a nerozumným hovadím“, zjevení mají velice málo společného se svatostí anebo s démonickými bytostmi, prorokování se děje mnohem častěji ve spánku, než v bdělém stavu, pro prorokujícího je velmi obtížné rozlišovat mezi vlastními myšlenkami a mimosmyslovými poselstvími, předpovědi mívají často znakovou (či symbolickou) podobu.

Ve všech těchto výrocích Lambertini předpověděl do určité míry moderní myšlenky a názory o těchto otázkách.

Zhruba ve stejnou dobu objev Antona Mesmera, totiž hypnóza, otevřel alternativní cestu k předvádění a studiu nevědomého psychického procesu, která pokračuje až do dnešního dne. V počátečním období byly zprávy hypnotizovaných osob uskutečňujících telepatické nebo jasnovidecké úkony velmi časté /12/; /13/, a třebaže o mnoha těchto svědectvích je dnes možno diskutovat na základě nenáležité kontroly experimentu, všeobecný zájem o nejrůznější pozměněné či transformované stavy vědomí a zvláštní zájem o hypnózu jakožto o činitele usnadňujícího psychickou zkušenost přetrvává i do některých z moderních experimentů.

Také v polovině XVIII. století se zájem spiritualistů či vulgárněji spiritistů respektive jejich hnutí soustřeďoval na mimosmyslový styk s mrtvými, snad pod vlivem díla Emanuela Swedenborga /14/, /15/, který vyklíčit ve Spojených státech stejně jako ve Velké Británii a s nástupem XIX. století dosáhl rozměrů organizovaného náboženství. Příznakem lidového či populárního přístupu k této tématice je záznam o Mary Todd Lincolnové, která pořádala seance v Bílém domě na počátku šedesátých let minulého století /16/. Klasické dvousvazkové dílo F. W. H. Myerse, nazvané Lidská osobnost a přežívání tělesné smrti (Human personality and the survival of Bodily Death) /17/ vyneslo tuto tematiku na vrchol důvtipu, avšak fanatismus tohoto hnutí patrně přitahoval a vytvářel negativní přístup vědeckých kruhů, který převládá až do dnešní doby.

Bez ohledu na tato tisíciletí, po která se člověk mimo-obvyklým či mimo-obvyčejným zabýval, byl zahájen řádný a uspořádaný vědecký výzkum, jímž se mají psychické jevy ověřit a jim porozumět, teprve před sto lety, když byla v Londýně ustavena roku 1882 Společnost psychického výzkumu (Society for Psychical Research), v jejímž věstníku se objevily první formální publikace regulovaných či řízených experimentů s telepatii a jasnovidectvím /13/, /18/, /19/. O tři léta později byla založena v Bostonu, partnerská společnost americká, totiž Americká společnost psychického výzkumu (American Society for Psychical Research) a to některými předními vědci a znamenitými filosofy. Vzhledem k finančním obtížím, za krátký čas se tato společnost sloučila se společností britskou, avšak roku 1905 se opět osamostatnila, začala vydávat svůj vlastní odborný časopis a jako taková existuje až do dnešního dne.

Ačkoliv Společnost psychického výzkumu soustřeďovala kolem sebe přehradu kritiky ze strany vědeckých a intelektuálních kruhů, vyvolala rovněž významnou spolupráci s vynikajícími učiteli již ustavených oborů. Je třeba vypočítat, že mezi jejími, prezidenty byli tři nositelé Nobelovy ceny, deset členů Královské společnosti nauk (Britské akademie věd), jeden předseda vlády, a je nutno dodat seznam fyziků a filosofů, kteří byli nebo jsou jejími členy, jako: Henry Sidgwick, Frederic W. H. Myers, Lord Rayleigh, Sir J. J. Thomson, William McDougal, Edmund Gurney, Sir William

Crookes, Sir William Barret, Henri Bergson, Arthur Earl of Balfour, Gardner Murphy, G. N. M. Tyrell, Charles Richet, Gilbert Murray a jeden z nejbohatších přispěvatelů k vývoji kritického přístupu a myšlení pokud jde o tuto tematiku, harvardský psycholog a filosof William James. Jako jeden ze zakládajících členů Americké společnosti psychického výzkumu psal James bohatě a výmluvně objektivní a ukázněné studie o psychických jevech /21/ - /25/;

„Kdokoliv má zdravý smysl pro to, co je vidět, totiž smysly nikoliv metodicky otupenými sektářstvím „vědy“, by měl nyní, jak se zdá, pochopit, že přepjaté citové vjemy a vzpomínky, pravdomluvné vidiny, strašidelné domy, transy s nadobyčejnými schopnostmi, ba i experimentální přenosy myšlenek jsou přirozenými druhy jevů, které je třeba stejně jako jiné přírodní či přirozené jevy sledovat s vědeckým zájmem /25/.“

S počátkem XX. století vznikl nový pohled na psychické jevy, vznikem psychologie jako vědecké disciplíny, zvláště potom se vznikem a brzkými úspěchy klinické psychologie i psychoanalytické terapie. Praotec tohoto vývoje, Sigmund Freud, byl členem Společnosti pro psychický výzkum a přispíval, byť poněkud váhavě, k jejím publikacím /26/, /27/. Jeho poznatky a výzkumy nevědomé-mysli a funkce snů byly Myersovi pohnutkou, aby navrhl možné vysvětlení různých psychických efektů, které má dodnes teoretickou hodnotu /17/. Freudův zájem o parapsychologii ke konci jeho života vzrůstal, a jsou zprávy o tom, že soukromě prohlašoval, že by se na toto téma soustředil, kdyby měl znovu začít svou kariéru.

Freudův bývalý oblíbenec, Carl Gustav Jung, který psal svou doktorskou práci o psychologii okultních jevů, pokračoval ve výzkumech toho, co je nevědomé, do hlubšího rozměru paranormálních zkušeností a publikoval mnoho o takových tématech, jako je telepatie, mediální stavy, synchronismus, kolektivní nevědomí a teoretické modely psychických procesů /28/ - /30/. Ve svých „Vzpomínkách, sněních a úvahách“ (Memoires, Dreams, Reflections) říká:

„vztah mezi lékařem a pacientem, zvláště když dojde na pacientově straně k přenosu, je více nebo méně nevědomou identifikací lékaře a pacienta, a může vést k parapsychologickým jevům. Často jsem takto fungoval.“ /30/.

Jungova spolupráce s vynikajícím fyzikem Wolfgangem Paulim v otázce synchronismu jasně ovlivnila další vývoj kariéry obou i základní pojmy v obou oborech /31/. Ačkoliv mnoho příslušníků společensky saturovaného stavu psychologů dosud odmítá parapsychologii coby platný vědní obor, přesto nemnoho klinických praktiků si tento zájem zachovalo, pravděpodobně kvůli prokázaným podobnostem a stejnému průběhu jevových psychických experimentů a některých psychologických procesů /32/, /33/.

Bylo to rovněž na počátku tohoto století, kdy se poprvé ustavila akademická pracoviště pro psychické jevy. Nejznámější či nejviditelnější z nich vzniklo z darů a odkazu Thomase W. Stanforda (bratra zakladatele Stanfordovy university), jako nadace pro psychický výzkum na tomto ústavu a do dnešního dne poskytuje také tato universita podporu „pracovníkům psychického výzkumu“ a udržuje sbírku tzv. přínosů, což dokumentuje mecenášům osobní zájem o tento obor. Skromné výzkumné práce byly rovněž prováděny na Harvardské universitě a na několika evropských universitách v prvním desetiletí tohoto století, jak o tom svědčí příležitostné publikace v různých zaběhnutých či tradičních vědeckých časopisech.

Avšak akademické úsilí s významem předělu vzešlo na Dukeově universitě, kam koncem dvacátých let přišel William Mc Dougall, Jamesův harvardský nástupce, aby získal katedru psychologie a jmenoval J. B. Rhinea a Louisu Rhineovou, aby „se zabývali tím, zda má oblast známá jakožto psychický výzkum nárok na vědeckou hodnotu“. Jejich na počátku zkusmé úsilí ve studiu posmrtného přežívání se postupně rozrostlo a proměnilo v laboratoř řízeného výzkumu „mimosmyslového vnímání“, jak oni první tento proces pojmenovali. V této laboratoři se ustavilo mnoho základních koncepcí a zapsalo mnoho protokolů moderního psychického výzkumu stejně tak, jako se tam ustavila první rozsáhlá a soustavná údajová základna nejrůznějších typů psychických experimentů. Odborný a osobní životopis Rhineových a jejich laboratoře je sám pro sebe kouzelným vyprávěním, ale zde by nás zavedl příliš daleko od tématu /34/ - /37/. Několik málo výpisků z projevu J. B. Rhinea k Americké psychologické společnosti, v nichž se pokusil shrnout

první dvě desetiletí svých intenzivních studií zde budiž ukázkou radostí a žalostí tohoto oboru i lidské optimistické vize:

„Jevy, které se studovaly, začínaly ukazovat zákonný vzájemný vztah a dokonce určitý stupeň jednoty. Větší témata, která se původně zakládala jen na spontánní lidské zkušenosti, se jedno za druhým podrobovala laboratorním zkouškám a experimentálně ověřovala ...Některé obecné charakteristiky se během tohoto období u parapsychologických procesů objasnily. Nejzjevnější z nich je nepřítomnost subjektivního řízení vědomí u jakékoliv parapsychologické činnosti, což je charakteristika, která je závažná vzhledem ke své vyhýbavé povaze. To byl nový metodický základ i pro psychologii ... Bylo pro nás překvapivé shledat, že parapsychologické schopnosti jsou velmi rozšířené, totiž že jsou pravděpodobně spíše schopností příznačně lidskou, než schopností, kterou má několik málo jednotlivců, jak se má všeobecně za to. Důkaz, že parapsychologické schopnosti se nespojují s nějakou chorobou nebo abnormalitou byly jinou vítanou příležitostí ... Kolem roku 1951 ... se vynořila mladá zdravá věda či mladé zdravé vědní odvětví /38/.“

Roku 1937 začal Rhine vydávat časopis pro parapsychologii (Journal of Parapsychology), který zůstává vedoucím časopisem tohoto vědního odvětví ve světě dodnes. Odborná organizace, která sama sebe nazývá Parapsychologickou společností (Parapsychological Association), se vytvořila roku 1957 a roku 1969 se začlenila do Amerického svazu pro pokroky ve vědě. (American Association for the Advancement of Science).

V současné době existuje osm publikací v angličtině shrnujících toto vědní odvětví /39/, k nimž se druzí početné méně formální magazíny a nespočetná literatura, jejíž jakost a význam se značně liší. Výzkumná činnost se zaznamenává na zhruba dvaceti amerických univerzitách a kolejích a přinejmenším na stejném počtu ústavů v Západní Evropě /40/, avšak povětšinou má jen velice malé měřítko. Studijních plánů je velice málo, ačkoliv se obhájilo zhruba 50 disertačních prací kandidátských i doktorských a to na renomovaných univerzitách během posledních čtyřiceti let /41/. Zhruba deset vědeckých ústavů a soukromých společností ve Spojených státech uznalo publikace a zprávy tohoto vědního oboru za autorizované /42/. Rozsah prací v zemích Varšavské smlouvy a v Orientě /43-- /51/ a klasifikovaného výzkumu tam, je předmětem značných spekulací, o nichž se nemohu odpovědně vyjadřovat.

V dalších kapitolách se pokusím o pokračování v přehledu v současné době prováděných projektů, jak tyto kapitoly budou následovat za přehledem moderní terminologie a koncepční organizace tématu. Na závěr tohoto historického přehledu lze jednoduše konstatovat, že v mnoha oblastech rostoucí struktura tohoto vědního odvětví připomíná strukturu přírodních věd na jejich počátku anebo snad ještě více inkubační období klasické psychologie, v období neexistence opakovatelných základních experimentů a užitečných teoretických modelů, dále nízkou hladinou finančních podpor a vnitřní odborné koordinace, stejně jako malým kreditem u zazobaných akademiků a veřejného sektoru. Skutečnost, že psychický výzkum přežil a že se vůbec někdy začal rozvíjet, je nutno z valné míry připsat snaze několika málo vědců, kteří měli dostatečné přesvědčení, tělesnou schránku a odvalu odolávat odmítání pravověrných vědeckých společností.

TERMONOLOGIE A KONCEPČNÍ ORGANIZACE

Než se obrátíme k hodnocení v přítomné době probíhajícího výzkumu, bylo by snad užitečné v rozsahu odpovídajícím současnému omezenému porozumění těmto jevům popsat základní pojmosloví tohoto vědního oboru. Shodněme se především ve všeobecně platné definici „psychických jevů“ (často označovaných zkratkou Pé-eS-I anebo řeckým písmenem psi), která zahrnuje všechny procesy výměny informace anebo energie, které se týkají životního anebo živého vědomí způsobem, který není běžně vysvětlitelný pojmy známých vědních oborů. Podobně necht' slovní spojení „psychický výzkum“ označuje vědecké studium takových jevů, používající vědecké metodologie, jak bývá tato protikladem jakýmkoliv dogmatickým, ritualistickým anebo theologickým přístupům. Vědní obor takto definovaný je možno zhruba rozdělit do dvou základních kategorií: mimosmyslové vnímání (extrasensory perception, ESP), a psychická kinetika (psychokinesis, PK).

Mimosmyslové vnímání se všeobecně vztahuje na získávání informací ze zdrojů blokovaných pro normální vnímání. Do této kategorie se zahrnují takové podkategorie, jako je telepatie, což se vztahuje na zjišťování myšlenek jiného člověka; jasnovidnost, což se vztahuje na současné vnímání vzdálených fyzických předmětů nebo dějů; předzvídaní anebo zpětné zvídaní (prekognice anebo retrokognice), což se vztahuje na vnímání budoucích dějů anebo dějů minulých, ale nepřístupných normálnímu vybavování a zvířecí mimosmyslové vnímání, což zahrnuje nejrůznější zdánlivě nevysvětlitelné schopnosti, jako je nevědomé vyhledávání domova (myslí se tím schopnost za jakéhokoliv stavu vrátit se domů), psychické stopování, skupinové chování atd.

Psychická kinetika (psychokinese.), (příležitostně nazývaná telekinezí, anebo psychoenergetikou) se vztahuje na hmatatelný vliv vědomí na fyzikální nebo biologickou soustavu. Vzájemné působení (interakce) může být úmyslné nebo mimovolní (spontánní) a příslušný přenos energie může sahat od mikroskopických poruch procesů na atomární úrovni přes makroskopickou deformaci a levitaci předmětů až po velmi drastické hromotlucce účinky. Psychické léčitelství a vzájemné působení člověka a rostlin mohou sloužit jako dva příklady psychické kinetiky u biologických soustav.

Všimněte si, že tímto rozdělením na dvě velké kategorické skupiny mimosmyslového vnímání a psychické kinetiky se pole výzkumů podobá dvěma hlavními kategoriím vědy a techniky přítomné doby, totiž jedna pojednává o získávání, převádění, přenášení, skladování a používání informací a druhá zahrnuje stejné kroky zpracovávání energie. Je ještě možno identifikovat další oblasti psychického výzkumu, které nespádají do těchto dvou hlavních kategorií mimosmyslového vnímání a psychické kinetiky a kterými se tento článek nebude zabývat. Tím na příklad by mohl být výzkum formy života po smrti, dále „rodina“ mimotelesných zkušeností (out-of-body experien-ces, OOB), kam patří astrální projekce, autoskopie a bilo-kace. Následující tabulka se snaží shrnout dělení jevů i oboru do koncizní podoby:

KATEGORIE PSYCHICKÝCH JEVŮ:

I. Mimosmyslové vnímání (extrasensory perception, ESP):

- A. Telepatie.
- B. Jasnovidnost.
- C. Předzvídaní, zpětné zvídaní.
- D. Zvířecí mimosmyslové vnímání.

II. Psychická kinetika. (psychokinesis, PK):

- A. Psychické soustavy.
- B. Biologické soustavy.

III. Mimoživotní život (survival):

- A. Znovuvtělování (reinkarnace).
- B. Zjevování (apparitions).
- C. Mediální jevy.

IV. Mimotělesné zkušenosti (out-of-body experiences, OOB).

Je jasné, že toto uspořádání není jediné ani jedinečné. Prvky jedné kategorie je možno nalézt u druhé, například předzvídavé či předzvídající jasnovidnost, telepatické léčitelství atd. a při různých příležitostech je zařazení dvojsmyslné, takže např. nějaký efekt je možno považovat za percipitovanou psychokinezi anebo jednoduše za předpověď předzvěděním. Avšak uvedená tabulka snad pomůže k tomu, udržet následující ilustrace v určitém pořádku.